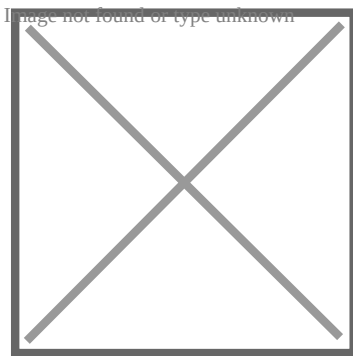

Szabóné Tóth Judit: Az alulról szerveződő közművelődés fénykora - közösségépítés egy hajdú településen a 19. századtól a II. világháborúig

Közösségi fejlődés és civil társaságok a magyar polgárosodás idején

Az 1800-as években, amikor a reformeszméket hirdették, elkezdtek megjelenni, létrejönni civil társaságok, szervezetek, mint közösségek. Ezekben a részvétel önkéntes alapon működött. A korszakban nagyon erős volt a nemzeti érdekek érvényesítése, és a polgárosodás. Ez az időszak kedvezett a felnőttek képzésének és művelődésének is, új szervezetek, intézmények alakultak, ami a közműveltség szintemelkedését is jelezte. Széchenyi István felajánlásával 1825-ben létrejött – a Magyar Tudományos Akadémia elődjeként – a Magyar Tudós Társaság, ahol szabályozták a magyar helyesírást, a magyar nyelvtant. A magyar nyelv terjesztésére, népszerűsítésére jöttek létre a Nemzeti Intézetek. Széchenyi István 1827-ben megalapította a Nemzeti Casino-t, majd 1835-ben a Magyar Gazdasági Egyletet, melynek gazdasági szerepe mellett, az ismeretterjesztés volt a fő feladata. Kossuth Lajos nevéhez, pedig többek közt a Magyar Iparegylet fűződik. A felnőttoktatás ezeken keresztül jelentős szerepet játszott ebben a korban, melynek célja az volt, hogy elérhető, hasznos ismereteket, művelődést nyújtson a széles társadalmi rétegnek. A nép körében történő természettudományos ismeretek terjesztésére megalakult a Királyi Magyar Természettudományi Társulat (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elődje). Ezekhez a szervezetekhez vidéki fiókegyletek is csatlakoztak. Nagyon népszerűek voltak országszerte a településeken a könyvek terjesztésében az olvasóköri és sokféle folyóirat jelent meg ekkor, amelyekben a reformkor eszméit hirdethették. Ezek nemcsak az ismeretterjesztésre voltak alkalmas helyszínek, hanem a közösségek életében is jelentős szerepet játszottak a rendszeres találkozási alkalmak. Egyre inkább elkezdtek kibontakozni az alulról szerveződő mozgalmak. A munkások körében aktív közművelődés zajlott. A nemzeti öntudat arra indította az embereket, hogy a múlt, a történelem emlékeit összegyűjtésük, rendszerezésük, majd tudományos, ismeretterjesztő formában a nagyközönség elé tárják. Az olvasóköri körön kívül létrejöttek kulturális egyletek, helytörténeti gyűjtemények, múzeumok. A munkásság körében is megjelentek az egyletek, amelyek szerveztek maguknak felnőttképzést, analfabéta tanfolyamokat, ének-és tanórákat, valamint kulturális rendezvényeket is. 1890-től kialakultak az első jelentősebb intézmények, megjelentek a népművelést hivatásuknak tekintő szakemberek. Az olvasóköri körök mellett számos egyéb közművelődési célt szolgáló egyesület, egyesület (pl. dalárda, színjátszó kör stb.) alakult ebben az időszakban, civil és egyházi szervezetek egyaránt. A vasárnap munkaszüneti nap lett, így

megnövekedett a pihenésre, szórakozásra fordítható idő. Az emberek összejártak, közösségekben beszéltek meg ügyes-bajos dolgaikat, vagy együtt szórakoztak, művelődtek. (Juhász 2016:22-28)

Az első világháború idején a népművelés szerepe, formája megváltozott. A hivatásos népművelők, tanítók a frontot járva oktatták, látták el ismeretekkel a gyakran analfabéta katonákat. A polgári lakosság számára gazdasági jellegű előadásokat szerveztek, amely már mai értelemben vett állampolgári ismeretkörökkel is bővült. (Juhász 2016:32)

A két világháború között a nép műveltségének növelésére létrehoztak népházakat (kultúr vagy művelődési házakat). Ezekben helyet kapott az oktatás, tudományos előadások, valamint a szórakoztató és egyéb rendezvények. Létrejöttek új népkönyvtárak és bővítették a meglévő könyvtárak állományát. Meghatározó volt még a rádió, a filmgyártás és a mozik terjedése is az időszakban. Klebelsberg Kunó tevékenysége az oktatásban jelentős szerepet játszik, hogy a nép műveltségében, tanultságában meglévő hiányosságokat igyekezzenek az oktatás rendszerén keresztül pótolni. A parasztság művelését a gazda- és olvasóköri körök végezték, amely már minden második településen működött. Az 1940-es évekre jelentősek lettek az ifjúsági mozgalmak, a felekezethez kapcsolódó egyesületek, például a katolikus agrárfjúságot tömörítő KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesület) és a leányokkal foglalkozó KALÁSZ (Katolikus Lánykörök Szövetsége). A fiatal férfiak kötelezően részt vettek a leventemozgalmában. A félkatonai szervezet politikai, erkölcsi, vallási jellegű neveléssel is foglalkozott. (Juhász 2016:33-36)

A polgárosodás kezdetétől a második világháborúig, kisebb megszakításokkal ugyan, de jellemző volt a közösségi élet pezsgése, a művelődésre törekvés, a civil egyesületek létrejötte Magyarország településein, így egy alföldi kisvárosban, Hajdúnánáson is.

Hajdúnánás - Bocskai egyik kiváltságos települése

Hajdúnánás 16,5 ezer fős lélekszámú város, amely az Alföld északi részén, a Hajdúságban terül el. 2013-tól járásközpont. Híres a szalmafonásról, és a jó minőségű gyógyvizéről, mely számos betegségre megoldást jelenthet.

Régészeti feltárások bizonyították, hogy a területen éltek népcsoportok már i.e. 4500 évvel ezelőtt is. A kétezres évek elején, a város határában álló egyes kurgánok, népnyelven kunhalmok feltárása során szarmata és szkíta kori leleteket találtak a régészek. A település először Nánásmonostora néven bukkan fel. Bocskai István 1605-ös kiváltságlevelében a hajdúvárosok egyikeként városi jogot kapott. Ez 1605. december 12.-én történt, erre emlékezve minden évben ezen a napon ünneplik a Város Napját. Bocskai mozgalmának hatására körülbelül 2000 hajdú települt itt le egykor.

Az alulról szerveződő közművelődés fénykora - Közösségépítés Hajdúnánáson a 19. századtól a II. világháborúig

Hajdúnánáson a 19. században a városi művelődés arculatára nagy hatással volt az oktatási rendszer, mind az elemi, mind pedig a középiskolai. A polgárosodó iskolakultúra mellett, vagy éppen annak köszönhetően az országos tendenciához hasonlóan a hajdúnánási közművelődés

történetében is növekvő szerepet játszottak az olvasókörok, melyek az 1950-es évekig hatékonyan szolgálták az olvasáskutúra terjesztését. Az első Olvasóegylet 1840-ben alakult meg a reformkor művelődési mozgalmainak hatására, a lakosság szellemi igényeinek kielégítésére (Bajkó 1973:350).

A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisában vannak már adatok az 1800-as évek végéről különböző közművelődési célt szolgáló egyletek meglétéről, mint a Kaszinó Egylet, a Dalárda, vagy a Függetlenségi Olvasókör (előtte Olvasóegylet). Ezek határozták meg az akkori kulturális, társadalmi és politikai életet a városban. Tagjaik rendszeresen összejártak, beszélgettek, ismeretterjesztő előadássorozatot szerveztek, olvastak könyveket és folyóiratokat, működtettek színtársulatot, szerveztek táncmulatságokat, hivatásos társulatok színházi előadását, kirándulást, biliárdoztak, sőt kugli versenyeket is rendeztek (Bajkó 1973:350).

Az olvasótársaságok segítették elő a műveltség minél szélesebb körű elterjedését, amire a város lakossága igen fogékony volt. Népszerűek voltak a felolvasások, amit az olvasótársaságok a nép számára tartottak évente többször is. Az 1840-ben alapított első nánási Olvasóegylet jelmondata: „Századunk a rend és haladás százada. Ezzel együtt haladni minden polgárnak a legszentebb kötelessége” (Fejes 2005:273). Az 1863-ban alakult „Kasino” Egylet vagy Úri Kasino tagjai elsősorban a szűk, vagyonosabb rétegből kerültek ki, majd törekedtek a szélesebb rétegeket is bevonni a közönség körébe, hogy a társaság demokratikusabb színezetet nyerjen (Bajkó 1973:350). Ez persze csak látszat volt, hiszen céljának a művelődés fejlesztését vallotta, valójában az értelmiségi vezetők az elittudat ébrentartására, a gazdasági és társadalmi érdekezésség nyomtatékosítására törekedtek. A tagok közé bejutni csak megfelelő nagyságú vagyonnal, diplomával vagy társadalmi állással lehetett (Fejes 2005:276). 1900-ban tagsága 100 főt számlált, könyvtáránya 1000 kötet körül volt, ezen kívül 9 politikai napilapot, 4 élclapot, 3 szépirodalmi és 3 szakfolyóiratot is járatott. Székhelyük az 1900-as évek elejétől az 1895-ben a Takarékpénztár által építtetett eklektikus stílusjegyeket magánviselő Bocskai utca 13 szám alatti épület lett, melynek jobb szárnyában kaptak helyet a közös találkozásra, szórakozásra és művelődésre.

A Függetlenségi Olvasókör 1871-ben alakult. Alapítója id. Csohány Ferenc földbirtokos volt. Tagjainak támogatásával 1894-ben saját épületbe költözött és 488 kötetes könyvtárányal rendelkezett. Emellett a nyolc politikai napilappal, egy szépirodalmi folyóirattal és egy élclappal jelentős volt folyóiratállománya is. Tagsága 1900-ban elérte a 200 főt, annak ellenére is, hogy belső viszály alakult ki még az új épületbe költözés évében – egy telekügy miatt – a földműves és a polgári szárny között, így utóbbi még abban az évben kivált. Belőlük alakult meg a Polgári Olvasókör, akik 1895-ben szintén saját házba költöztek és tagságuk elérte a 250 főt, és 200 darab könyvvvel rendelkeztek. Az Iparos Kör 1884-ben alakult, 64 fővel, ami 1900-ra 140 főre emelkedett. Könyvtáránya 187 kötet, folyóiratainak száma pedig 15 volt (Bajkó 1973:350). Tagjai körében népszerű játék volt a biliárd, évente többször adtak elő színdarabokat, rendeztek táncmulatságot, kugli versenyt és tanulmányi kirándulást. Estély szervezésével pénzt gyűjtöttek, melyből könyveket vásároltak. 1900-ban megalakult a Hajdúnánási Iparos Dalkör Dalárdája, melyet 1918-tól az Iparos Körrel és az Ifjúsági Önképzőkörrel együtt tanítók bevonásával irányítottak. Az önképzőköri alkalmakon, esteken, ünnepélyeken a helyi gimnázium önképzőkörének tagjai és egyetemi hallgatók is részt vettek. A heti egy alkalommal megtartott zártkörű foglalkozásokon meghallgatták és értékelték az önálló szerzeményeket, zenei előadásokat és táncműsorokat. Fogadták hivatásos és amatőr társulatok vendégszereplését is (Fejes 2005:277).

A 20. század elején több, további olvasókör jött létre, mint a Bocskai Olvasókör, a 48-as Kossuth Olvasókör, a Hunyadi Olvasókör és a Frontharcos Kör (Papp 2003:218). Az egykori tag, Tímári Lajos a Bocskai Olvasókör létrejöttét, kialakulásának körülményeit így jegyezte le: „A századforduló után, amikor az emberek egymásra taltsága virágkorát élte, minden népréteg kereste és meg is találta a saját életéhez hasonló társait. Együtt meg tudták beszélni a szabadságharc bukását és az azt követő sérelmeket, a boldogulás lehetőségeit és még a családi problémákat is. Így tehát minden népréteg igyekezett kialakítani a saját társaságát” (Tímári 2006:249). Ezt történt Hajdúnánás Laponyagnak nevezett városrészén is, ahol a város legszegényebb rétege élt. A környék lakói főleg a hosszú téli estéken összejártak hol egyik, hol másik szomszédnál tanyázni, ahol megbeszélték a hallott eseményeket, a világ dolgait és olvasták az egyetlen gyűrt kalendáriumot. Leggyakrabban egy háromholdas kisparasztnál volt a találkozó, aki járatta az Igazság című agrárproletár hetilapot, ami nagy szó volt abban az időben. A látogatók támogatták a házigazdát azzal, hogy hozzájárultak a tüzelőhöz és a világításhoz is. Amikor a gazda úgy döntött, hogy nagyobb házat vásárol és eladja a régit, akkor az odajárók felbuzdulva elhatározták, hogy megveszik az eladóvá vált épületet, hogy legyen egy közös állandó helyük, ahol találkozni tudnak. A környék lakossága az eladott termény árából hozzájárulva, közösen megvásárolta a házat, a tüzelőt és együtt kitatarozták az épületet, készítettek zászlót és kuglipályát is. Háromtagú bizottságot választottak maguk közül és „úgy döntöttek, mivel a városnak ez a legelmaradottabb része – úgy gazdaságilag, mint a kultúra szempontjából – hát a hajdúk vezérét és letelepítőjét, Bocskai Istvánt választják névadóul (Tímári 2006:250).” Így alakult meg a Bocskai Olvasókör, aminek története kitűnően szemlélteti az alulról szerveződő civil kezdeményezések létrejöttét. A tagoktól a dologi kiadások fedezésére tagdíjat szedtek, aminek felhasználásról a vezetőknek évente el kellett számolniuk a tagság felé. Voltak olyan tehetősebb gazdák is, akik maguk nem jártak az olvasókörbe, de tagdíjukkal hozzájárultak a működéshez, mely a környék tekintélyét is emelte. A 30-as években a tagok saját könyveiket hozták az olvasókörbe, hogy azokat a többiek is olvashassák, de szembe kellett nézniük azzal, hogy lassan kiöregednek és a taglétszám apadni kezdett, ezzel együtt az egyesület vagyona is. Egy vezetőváltás és fiatalok toborzása részben megoldotta a problémát. Szüreti bálakat szerveztek, aminek bevételével az anyagi helyzetük stabilizálódott. Létrejött a kör amatőr színjátszó csoportja is, amely különböző népi színműveket adott elő a helyi közönségnek, nagy sikerrel. A bevételt az épület fejlesztésére fordították és egy rádiót vásároltak, amiből hallhattak híreket az időközben kibontakozó második világháború eseményeiről, főként a fronton harcoló hozzátartozók miatti aggodalom okán. 1943-ban politikai okok miatt a rendőrség bezáratta a kört, majd egy hónap huzavona után újra kinyithatott, de az ez év telétől érkező először német, majd szovjet katonai alakulatok megszállták az épületet és ott óriási pusztítást végezve szétverték a berendezéseket, az iratokat, könyveket szétszórták, elvitték vagy elégették. 1945-ben a Bocskai Olvasókör végleg bezárta kapuit. Az épületet a Magyar Kommunista Párt vette birtokába 1956-ig (Tímári 2006:250-253).“.

A 48-as Kossuth Olvasókör 1905-ben alakult meg. A többi olvasókörhöz hasonlóan itt is tagdíjakat szedtek és a közösség hozzájárulásaiból épült meg a Kossuth utcai székhely, melynek alapkövetételekor emlékiratot és Kossuth bankókat ástak el. Az épület már nem áll, de az emlékirat ma is megtalálható a városi könyvtárban. Az Emlékirat az utókor számára című szövegből kiemelt részlet is hűen tükrözi az akkori emberek gondolkodását a közösségről: „Kedves olvasóm ezen épület nem egyes ember tulajdonaként épült, hanem Istennek dicsőségére, embertársaink iránt való szeretetre és összetartásra a hazaszeretet melegétől áthatva hozta létre a semmiből közös akaratumk, Isten áldását kérve közös munkánk felvirágoztatására” (Fejes 2005:275).

A Hunyadi Olvasókör 1913-ban alakult, de az első világháború idején nem volt túl aktív a működése, a helyzet csak az 1920-as években vált stabilá. A kör épületét szintén közösen finanszírozta a tagság és az építkezésben is oroszánrészt vállaltak. Az egyesület tagságát főként parasztok tették ki, így az összejövetelek javarészt a késő őszi és kora tavaszi időszakok között zajlottak, amikor a mezőgazdasági munkálatokkal végeztek, vagy még nem kezdték el. A tagdíj mellett a játékok használatáért is díjat fizettek a tagok, a szabályokat pedig pontosan betartották. Népszerű volt a kártyajáték és a biliárd is. 8 lapot járattak, politikával nyíltan nem foglalkoztak, de egymás közt megosztották a véleményüket és igazi nagyágyúnak számított akkoriban, hogy rendelkeztek rádióval. Nők itt sem lehettek tagok, mint ahogy a többi olvasókörben sem, de szerveztek bálakat és táncos összejöveteleket, amin természetesen a feleségek, és az eladó korú leányok is részt vehettek. A bálók célja a szórakozáson túl a bevételek szerzése volt, míg a bankettek a barátság erősítését szolgálták és csak a tagok és családtagjaik vehettek rajta részt. A tagok ugyanakkor figyelemmel kísérték egymás életét, úgy a lakodalmak, mint a temetések alkalmával (Fejes 2005:278-280).

A Réti Olvasókör 1911-ben alakult, tagjai a tanyaszerűen betelepült Réten éltek és szegényparasztok voltak, de bennük is megvolt az önművelés igénye. Alapszabályukban meghatározták a kör célját, mely a következő volt: „A réti tanyai olvasókör egyesület, amely az értelmiség fejlesztését, a modern gazdálkodás tanulmányozását, másrésről tudományos, hasznos, mulattató és gazdasági szakirányú könyvek, előadások, felolvasások és hírlapok olvasása által tűzvén főfeladatául és céljául; egyszersmind üres idejének illedelmes és kedélyes eltöltésére igyekszik” (Fejes 2005:277).

A városban működött Gazda Kör is, akik sokoldalú állami támogatásban is részesültek, például 1903-ban a Földművelésügyi Minisztérium egy 170 kötetből álló úgynevezett népkönyvtárat adományozott számukra, emellett színjátszó csoport is működött a közösségen belül (Fejes 2005:276).

Hajdúnánáson az énekkaroknak, dalárdáknak is nagy múltjuk volt és népszerűek voltak a lakosság körében. Az első ismert énekkar az Összhangzatos Énekkar nevet viselte és a város néptanítói alapították meg 1859-ben. Először 1860-ban református temetésen énekeltek. 1861 és 1877 között összesen 22 alkalommal léptek fel „Cantus” néven, majd az országos dalárdamozgalom hatására átszervezték az énekkart és 1883-ban megalakult a Hajdúnánási Dalárda, mely 1900-ban az Országos Dalszövetség tagja lett (Fejes 2005:281). A város ének- és zenekultúrájának kibontakoztatása a kántor-tanító, gimnáziumi énektanár később országos karnagy Maklár Lajos nevéhez fűződik, aki 1919-ben vette át a karnagy pozíciót és vezetésével a Gimnáziumi Énekkar, a Városi Dalkör és az Iparos Dalkör is számos országos versenyen szerepelt, szép sikerekkel. Az ő munkássága révén bontakozott ki teljességében az első nánási dalárda jegyzőkönyvében, még az alapítás évében leírt célkitűzés: „...a szív és erkölcs s a közművelődés nemesítésére hatni” (Bajkó 1973:358). Az énekkar megújult formában ma is működik és a karnagy tiszteletére felvették a Maklár Lajos Városi Énekkar nevet.

Hajdúnánáson fúvószenekar is működött 1903 és 1908 között az Önkéntes Tűzoltó Egyesületben. Szintén 1903-ban megalakult a Tűzoltó Dalárda is, ami az első világháború kitöréséig működött, de 1924-ben újrászervezték a dalárdát, majd 1926-ban a fúvószenekart is. A Levente Dalárdát 1926-ban alapították, majd 1927-ben a római katolikus egyház is szervezett énekkart (Bajkó 1973:358).

A 30-as években lelkes nánási emberek segítségével dr. Nagy Imre, az akkori városi főjegyző dolgozta fel és állította színpadra az egykori helyi lakodalmas szokásokat bemutató Nánási

lakodalmos című népi színművet, melynek alapját Máté Lajos 1899-ben elkészült gyűjteménye adta, aki az 1800-as évek vége felé megjelenő gazdag lakodalmi szokásrendet dolgozta fel. A darab a hajdúböszörményi 1937-es Hajdúhétre készült el, és a Gyöngyösbokréta nevű országos mozgalom keretében mutatták be először a nagyközönség előtt. A Hajdúnánási Bokréta 1937-ben alakult meg, melyre az alkalmat épp a Nánási lakodalmos Hajdúhéten történő bemutatása adta. A bemutató nagy sikerrel és tisztes haszonnal zárult, mind anyagilag, mind szellemileg, ami arra ösztönözte a készítőket, hogy ne hagyják veszni ezt az értéket. A sikert is alátámasztotta az a tény, hogy 1939 decemberében már 25. alkalommal mutatták be a darabot. Aztán a háború közbeszólt és 1947-ben a Magyar Bokréta Szövetség működését is beszüntették és a Nánási Lakodalmos újbóli bemutatására is várni kellett néhány évet (Groma 2013:195).

1898-ban megalakult Hajdúnánáson a nyomda, ahol először 1900-ban nyomták először ki a város sajtóorgánumát a Hajdúnánási Újságot, ami innentől kezdve rendszeresen tudósított a helyi történésekről (Bajkó 1973:358).

A helyi újságból tudjuk azt is, hogy az első filmvetítés a városban 1908. augusztus 1-jén volt, mégpedig Bozóky Imre „Párisi Apolló” villamos színháza érkezett Hajdúnánásra. A vándormozi minden nap új műsorral várta a közönséget, népszerűségét pedig bizonyítja, hogy szinte mindig telt ház előtt mutatták be az előadást. 1911-ben már állandó mozi üzemelt a településen a Kisfaludy u. 8 szám alatti „Korona” vendéglő épületben, melynek 300 fő befogadására képes nagytermében a vetítéseken kívül színi előadásokat és táncmulatságokat is tartottak. 1913-ban a mozi megkapta a Hajdúnánási „Uránia” villamos színház nevet. Ebben az időszakban a vetített előadásokon voltak drámai felvételek, komédia, ismeretterjesztést szolgáló természetes képek, ipari újdonságok, protokolláris rendezvények. Ezek mind némafilmek voltak, a kísérőzenét helyi zenészek szolgáltatták. Népszerű volt ebben az időszakban Hajdúnánáson is a moziszkeccs, ami a mozi és színház ötvözete. A film egyes jeleneteit megszakítva, maga a szereplő is megjelenik a színpadon és úgy folytatja a történetet. Majd az első világháború kirobbanása után a helyi moziban is megjelentek a háborús témájú képkockák. 1918-ban a spanyoljárvány miatt a mozikat országosan bezárták. 1919-ben volt újabb filmvetítés, majd 1925-ig szünetelt a mozi. 1931-ben megjelent Hajdúnánáson is az első hangosfilm. 1935-ben a mozi új helyre költözött, a Főtéren álló Bocskay vendéglő emeleti nagytermében rendezték be. Ezekben az években megnőtt a magyar filmek aránya. Egy kormányrendelet kimondta, hogy a bemutatott filmek 20%-nak magyar gyártásúnak kell lennie, viszont ennek kölcsönzési díja többszöröse volt a külföldi filmekének. A második világháború kezdetben nem éreztette hatását a moziban, majd megjelentek itt is a nyíltan zsidógyűlölő német filmek, a háborús témájú játékfilmek és dokumentumfilmek (Szólláth 2015:206-214).

A 19. század végén elindult egy olyan kezdeményezés is a városban, amely egyfajta helytörténeti-, muzeális gyűjtemény létrehozásának tekinthető. 1890-ben az akkor felépült református gimnázium épületében Bodnár Lajos lelkipásztor-tanár egy múzeumi szobát rendezett be, egy több, mint 1400 darabból álló természetrajzi gyűjteményből, ebből 200 darab az érmegyűjtemény részét képezte (Buczkó 2019:17). Munkásságát az 1894-től ott tanító Dr. Nemes Félix természetrajz-földrajz szakos tanár követte, aki szintén szívügyének tekintette a gyűjtemény gyarapodását. Ekkor jelentős volt az adományozók száma is, aminek köszönhetően a pénzgyűjtemény a századfordulón elérte az 1400 darabot (Buczkó 2019: 21-25). A gyarapodó helyi-, történeti- és néprajzi vonatkozású tárgyak az iskolai oktatásban is szerepet kaptak, emellett felélénkült az érdeklődés lakossági szinten is az iskolai gyűjteményi anyag iránt. A növekvő gyűjtemény miatt a tárolásra szolgáló hely szűkösnek bizonyult. A megoldást az 1905-ben felépült új gimnáziumi épület

jelentette, amivel egy új gyűjteményi egység jött létre „Filológiai és történelmi szemléltető eszközök” néven. A régiségekből, emléktárgyakból és érmékből álló gyűjtemény felügyeletét Jókay Lajos magyar-latin szakos tanár vette át. Az érmegyűjteményt 500 darabosra csökkentették, viszont az adakozó kedv tovább fokozódott és főként a régiség gyűjtemény gyarapodott ebben az időszakban. 1910 körül egy újabb váltás történt a gyűjteményt kezelő személyében. A feladatot Szilágyi Dezső magyar-latin szakos tanár vette át. Ebben az időben államsegélyből fejlesztették a szertárt, amiből bútorokat és szemléltető eszközöket vásároltak a tárgyaknak (Buczkó 2019:29). Aztán a háború és az embereket körülvevő apátia ide is elért, mert megtorpant a gyűjtemény fejlesztése. Látványos változások 1930-tól figyelhetők meg a fiatal pályakezdő magyar-francia szakos tanárnak Molnár Józsefnek köszönhetően, aki 1938-ban a gimnázium falain belül megnyitotta a Hajdú-Múzeumot. Ennek előzménye az volt, hogy szervezte az iskola önképző körét, és tagja volt az akkori Hajdúnánási Újság szerkesztőségének is, így a helyi identitás-, és a hagyománygyűjtés fontosságát széles körben el tudta juttatni a város lakosságának (Buczkó 2019:33). Elindult egyfajta párbeszéd az újság hasábjain a városlakók között, hogy miért lenne fontos egy múzeumot létrehozni és hogyan lehetne azt megtenni. Ez az eszme elérte az akkori városvezetést is, akik összehívták a múzeumügyben érintett szakembereket és elhatározták, hogy létrehozzák a Múzeum Egyesületet, ahová minimális tagdíj fejében várták a lakosság részvételét, hogy abból fedezik majd a múzeum létrehozását. Itt viszont ez a történet megtorpant, de a lelkes tanároknak köszönhetően létrejött egy önálló egységként működő Múzeum-szertár a gimnáziumon belül, amelyben csak a régiségek (bútor, ásatási darabok, ősi fegyverek, könyvek, ruhadarabok, egykori használati eszközök) száma elérte a 600 darabot (Buczkó 2019:41). A tevékenységet támogatta Györffy István néprajztudós, a magyar néprajztudomány egyik hazai megteremtője is, a Molnár Józseffel való barátságán és szakmai segítségnyújtásán keresztül. 1939-ben Kovács Miklós árvaszéki ülnök, városi levéltárnok és tehetős helyi gazdálkodó végrendeletében egy régi, jó állapotú hajdúnemesi házat adományozott annak minden berendezésével a gimnáziumban működő Hajdú Múzeum számára, azzal a feltétellel, hogy a nevelt lányának építettett házzal egy telken lévő ingatlan területét osszák meg (Buczkó 2019:64).

Összegzés

Hajdúnánáson a 19. századtól a második világháborúig jellemző volt az aktív közösségi, polgári jelenlét. A közösségfejlesztés, mint alulról jövő kezdeményezés valósult meg, főként az értelmiségi társadalmi réteg közreműködésével és támogatásával. Az első megtorpanás az első világháború alatt és az azt követő Magyarországi Tanácsköztársaság idején tapasztalható, amikor sok esetben be lettek tiltva ezek a közösségek. A településen nevezetes időpont az 1919. március 23. Ekkor a Munkástanács hat tagú direktóriuma feloszlatta ezeket a köröket, egyesületeket és készpénzvagyonukat lefoglalta. Ez az időszak azonban rövid ideig tartott, a közösségi jelenlét csökkent ugyan, de nem szűnt meg. A rendszer bukása után a régi rend a legtöbb közösség életében visszaállt, folytatták működésüket, ugyanakkor újult erővel alakultak újabb és újabb körök és szerveződött a népfőiskolai mozgalom is, különböző tanfolyamok keretében.

Az 1920-as években részben vallási, részben tanulmányi, részben politikai ifjúsági szervezetek jöttek létre, mint az „Önképzőkör”, „Gyorsírókör”, „Ifjúsági Segítőegylet”, „Konfirmált Ifjak Egyesülete”, „Bibliakör”, „Grófi Tisza István Sportkör”, „Soós Gábor Cserkészcsapat”, „Soós Sára Leánycserkészcsapat” és a kötelezően előírt leventemozgalom. A Klebelsberg féle népiskola-reform Hajdúnánáson is éreztette hatását, hiszen a református, katolikus és izraelita belterületi iskolák

mellett kialakult a város tanyai iskoláinak hálózata, amivel az elemi oktatás a település külterületein élőkhöz is eljutott (Bajkó 1973:356).

A civil közösségek életében a következő nehéz időszak a második világháború ideje alatt és azt követően érkezett el, melyet a legtöbb szervezet már nem élt túl, működésük ebben az időszakban megszűnt.

Felhasznált irodalom:

- Bajkó, Mátyás (1973): A városi művelődés – Egyházszervezet és iskolarendszer. In: Rácz, István (szerk.): Hajdúnánás története, Alföldi Nyomda, Debrecen, 333-358. p.
- Buczkó, József (2019): A múzeumügy története Hajdúnánáson [Nánási Füzetek 31. szám] Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, Hajdúnánás
- Fejes, Anita (2005): Olvasóegyletek, kulturális egyesületek, könyvtárak és egyéb kulturális intézmények létesítése és működése Hajdúnánáson 1867 és 1939 között. In: Rigó, Tamásné (szerk.): Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2006, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 273-282. p
- Groma, Gézáne Nagy Judit (2013): A Nánási lakodalmas története I. rész. In: Rigó, Tamásné (szerk.) (2013): Hajdúnánási Kalendárium 2013, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Hajdúnánás, 195-198. p.
- Juhász, Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Szólláth, Zoltán (2015): Kell egy mozi: Filmvetítések Hajdúnánáson 1945 előtt. In: Rigó, Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium és Helytörténeti Olvasókönyv 2015, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Hajdúnánás, 206-214. p.
- Tímári, Lajos (2006): A Hajdúnánási Bocska-i Olvasókör története. In: Rigó, Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium 2007: Rigó Tamásné, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 249-253. p